

„LIETUVOS KULTŪRA. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“

Dešinėje – knygos „Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“ viršelis. Leidinio sudarytojas Žilvytis Šaknys, dailininkas Algimantas Dapšys

2012 m. pabaigoje sulaukėme Lietuvos istorijos instituto leidyklos išleistos svarbios Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos kultūros tyrinėjimų knygos „Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“. Leidinį sudarė Žilvytis Šaknys. Spausdinamų publikacijų autoriai – leidinio sudarytojas, Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vida Savoniakaitė bei Irma Šidiškienė. Knygos metrikoje rašoma, kad čia pateikiamos keturios kartografinė analize paremtos Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos kultūrai skirtos studijos, pratęsiančios ankstesnius Aukštaitijos, Dzūkijos ir Suvalkijos etnografiniams regionams skirtus tyrimus. Jos apima šiuolaikinius socialinio įteisinimo, jaunimo iniciacinius ir kalendorinius, vestuvių ir kasdienio gyvenimo papročius.“

Knygos įvade, kurį parašė Žilvytis Šaknys, nurodyta, kad „Šis darbas – Lietuvos istorijos instituto projekto („Lietuvos etninės kultūros atlasas. Papročiai.“ D. 2 2007–2012) sudedamoji dalis. Ši programa –1998–2001 m. programos „Lietuvos papročių atlasas: XX a. antroji pusė“ ir 2002–2006 m. „Lietuvių etninės kultūros atlasas. papročiai. D. 1“ vykdytų programų tęsinys. Jas suformavo ir joms iki 2002 m. liepos 1 d. vadovavo prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė, vėliau vadovo pareigas ėjo dr. Žilvytis Šaknys. Studijos parašytos remiantis 2008–2009 m. atliktais lauko tyrimais. Jie vykdyti Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai remiant du projektus: „Etnografinis regioninės ir lokalsios kultūros tyrimas (2008 m. vad. I. Šidiškienė) ir „Regioninės ir lokalsios kultūros sąsajos“ (2009 m. vad. V. Tumėnas).

Pažymima, kad „2008 m. gegužės mėnesį lauko tyrimai buvo atlikti 7 Mažosios Lietuvos (Smalininkuose, Vilkyškiuose, Rūkuose, Rusnėje, Saugose, Doviluose, Katyčiuose) ir 18 Žemaitijos etnografinio regiono vietovių (Veliuonoje, Judrėnuose, Pajūryje, Pagramantėje, Laukuvoje, Rietave, Varniuose, Šaukėnuose, Kunigiškiuose, Upynoje, Kaltinėnuose, Bazilionuose, Lioliuose, Vaiguvoje, Nemakščiuose, Vadžgiryje, Girkalnyje, Ariogaloje). 2009 m. gegužės ir birželio mėnesiais lauko tyrimai atlikti 3 Mažosios Lietuvos (Giruliuose, Nidoje, Juodkrantėje) ir 22 Žemaitijos etnografinio regiono vietovių (Kartenoje, Vydmantuose, Šventojoje, Grūšlaukėje, Lenkimuose, Ylakiuose, Šatėse, Gruzdžiuose, Kruopiuose, Kiviliuose, Papilėje, Viekšniuose, Pikeliuose, Sedoje, Plateliuose, Kuliuose, Eigirdžiuose, Žarėnuose, Kantaučiuose, Luokėje, Kuršėnuose, Kužiuose) [...].

Tyrimai atlikti naudojantis iš anksto tyrimų dalyvių parengtomis anketomis. [...] Tiriamosios vietovės buvo atrinktos atsitiktinai, siekiant kiekviename administraciniame regione ištirti 3–4 tolygiai

viena nuo kitos nutolusias vietas. Klausinėjant tų vietovių gyventojus, nebuvo atsižvelgiama į jų tėvų kilmę, tautybę, religiją. Atrenkant respondentus taikytas vienintelis kriterijus – amžius (V. Savoniakaitės studijoje amžius nebuvo reikšmingas) ir jų gebėjimas papasakoti apie tyrimų vietai būdingas realijas.“

Aukštos poligrafinės kokybės, gražaus dizaino leidinys išspausdintas 400 egz. tiražu.

Skyriuje „Vaiko gimties socialinio įteisinimo papročiai“ publikacijos autorė Rasa Paukštytė-Šaknienė rašo apie krikšto motyvaciją, laiką, krikštatevių parinkimą, krikšto rūbelius, krikšto marškinėlių formą, apeiginę reikšmę, saugojimo laiką, krikšto apeigas iki krikšto ir po krikšto, vaišes, krikštatevių tarpusavio santykius. Leidinyje yra pateikiama žinių ir apie sovietmečiu vykusias vardynas, Žemaičių ir Mažosios Lietuvos gyventojų papročių savitumus.

Leidinio skyrių „Iniciaciniai ir kalendoriniai jaunimo papročiai“ parašęs Žilvytis Šaknys analizuoja iniciacinius papročius, tradicinių iniciacinių apeigų raišką, merginų apeigas, pirmojo paso / tapatybės kortelės, pirmojo atlyginimo gavimo tradicijas.

Šiame skyriuje pateikiama ir trumpa kalendorinių papročių istorija, pasakojama apie advento ir gavėnios sambūrius, kalendorinių švenčių vakarėlius, iš kurių daugiausia dėmesio skirta Kalėdų, Naujųjų metų, Velykų, Sekminių ir Joninių vakarėliams. Aptariamos ir jaunimo vaikštynės: tarpušvenčio, Velykų, rašoma ir apie Užgavėnių persirengėlius, Verbas. Atskiri leidinio poskyriai yra skirti margučiams, laistymuisi, supimuisi, apeiginėms ugnims (laužams, fejerverkams). Rašoma ir apie vedybų spėliojimus, priviliojimus, žemaičių ir lietuvininkų tradicinių kalendorinių švenčių savitumus.

Irma Šidiškienė parengė skyrių „Kultūrinio tapatumo gairės. Simboliniai veiksmai vestuvėse. Čia ji rašo apie vedybų būtį: siekius ir sprendimus (sutartuves, vestuvių apeigų, santuokos pasirinkimą ir vertinimą, vestuvių puotos vietą). Analizuojamos ir vestuvių apeigos, kontaktiniai simboliniai veiksmai (vestuvių išvakarės, jaunio sutikimas, kaip tėvai išleidžia jaunuosius, kaip vykstama namo po santuokos, užtveriamas kelias, kaip išbandoma, ar jaunieji pasirengę gyventi savarankiškai, kaip tėvai pasitinka iš jungtvių sugrįžusius jaunuosius, kaip išperkamas stalas, kokios dovanos teikiamos jauniems, pasakojama ir apie vestuvių puotą bei jos pabaigą. Išsamiai aprašomi ir jaunieji, pamergės bei pabroliai, piršliai, svotai. Aptariamos ir gaubtuvės bei vestuvių papročiai.

Skyrių „Šiuolaikiniai žemaičiai ir lietuvininkai“ parengė Vida Savoniakaitė. Pristatomi etnografiniai tyrimai, pateikėjai, analizuojamas tapatybės klausimas, dėmesys jam ir simboliai. Rašoma ir

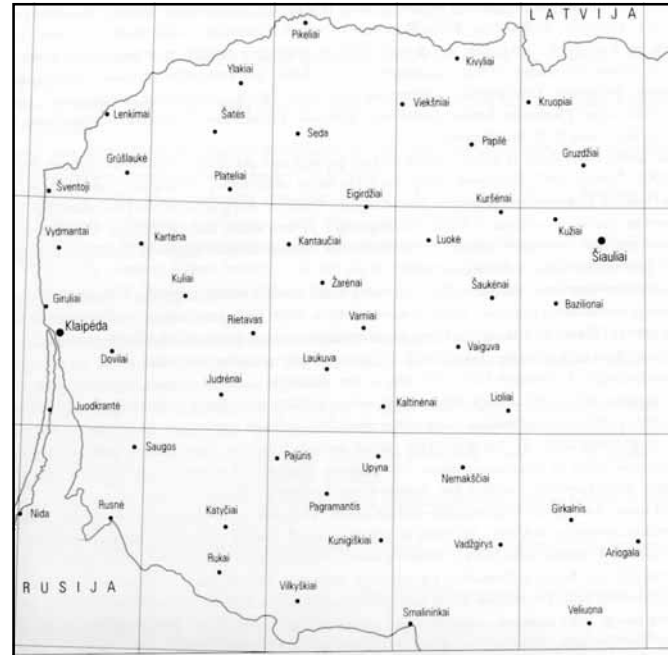
apie žiniasklaidą, turizmą, kasdieninę būtį, amatus ir pomėgius, papročius bei tradicijas. Teiginiai šiame skyriuje paremti naujaisiais tyrinėjimais.

Leidinio įvade Žilvytis Šaknys rašo, kad „Tai jau trečiasis šių laikų papročių analizei skirtas tomas¹. Pirmajame tome buvo apibendrinta Aukštaitijos etnografinio regiono kultūra (Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys, Šidiškienė 2007), antrajame lyginome labai skirtingus, praeityje labai nevienodo ekonominio išsivystymo etnografinius regionus – Suvalkiją ir Dzūkiją (Paukštytė-Šaknienė, Savoniakaitė, Šaknys, Šidiškienė 2009). Nebuvo tyrinėta Vakarų Lietuva. Tačiau vos tik pažvelgę į leidinio pavadinimą kai kurie skaitytojai nustebės. Tyrimas skirtas ne tik Žemaitijai, bet ir kadaise gyvavusiai Mažajai Lietuvai, o jo chronologiniai rėmai pratęsimi iki XXI a. pradžios. Kita vertus, Lietuvos Respublikai priklauso tik dalis buvusios Mažosios Lietuvos. Dėl šios priežasties sulaukiame kritikos iš istorikų. Deja, jie taip pat negali pateikti racionalaus pasiūlymo, kaip pavadinti šią teritoriją. Pavadinimas „buvusio Klaipėdos krašto teritorija“ būtų per ilgas.[...] vargu ar visą Vakarų Lietuvą galėtume vadinti Žemaitija. Kita vertus, nenorėtume šių teritorijų įvardinti Vakarų Lietuva. Pakludami istoriniam ir geografiniam teisingumui, nebūtume nuoseklūs atmesdami etnologinį. Taip pat įžeistume žemaičių jausmus.“

Knygoje Ž. Šaknys rašo, kad „Vaidoto Pakalniškio žodžiais, sovietinės sistemos žlugimas sudarė sąlygas nacionalistiniams tapatumams atgimti etniniu pagrindu. Tai paskatino atkurti anksčiau egzistavusias ir sukurti naujas valstybes. Procesai, paskatinę atsikurti lietuvių / Lietuvos nacionalizmą lėmė ir žemaitiškumo atgimimą. 1988 m. lapkričio 17 d. įvyko steigiamasis Žemaičių kultūros draugijos suvažiavimas (oficialiai įregistruota 1989 01 05). Stiprėjant jos propaguojamam žemaičių judėjimui, didėjo žemaitiškumo vaidmuo jų identifikavimosi procese. Žemaitiškumas imtas suvokti kaip priešprieša lietuviškumui. Jis suvokiamas kaip vertybė, kuri turi būti puoselėjama ir saugoma, o lietuviškumas traktuojamas tik kaip jungtis su dabar esančia Lietuvos valstybe. Tiesa, globaliame pasaulyje žemaitiškumas jau nėra siejamas su gyvenimu konkrečioje teritorijoje. Žemaičių laikomas kiekvienas, turintis žemaitiško kraujo ir apsisprendžiantis būti žemaičiu (Pakalniškis 2001: 199–216). Tačiau Petro Kalniaus žodžiais, žemaičių integracija į lietuvių tautą ir konsolidacija su kitais lietuviams yra įvykęs istorijos faktas. Akivaizdi to išraiška – absoliuti dauguma dabartinės žemaičių bendruomenės narių save laiko lietuvių tautos atstovais. Dabartinių žemaičių etniškumo propagavimas, bandymai įrodyti šiuo metu egzistuojant žemaičių tautą yra spekuliatyvūs kaip tik dėl to, kad aiškinant etnosą sampratą ignoruojamas svarbiausias dalykas – pačių bendruomenės narių savimonė. Tariamasis žemaičių etniškumo susigrąžinimas iš tikrųjų yra tik jo konstravimas (Kalnius 2007: 28–29).

Žemaičio sąvoka chronologiškai skiriasi nuo dzūko ar suvalkiečio. Kiek kitaip negu pastarosios, tai istorinė kategorija, susijusi su administracinėmis teritorinėmis ribomis. Artėjant XX a., žemaičio sąvoka vis siaurėjo ir konkretėjo, kol XX a. pradžioje kalbininkai žemaičius pripažino tik dialektine lietuvių grupe, o etnologai – viena iš lietuvių etnografinių grupių, savita regionine bendruomene. Jie buvo galutinai „nužeminti“ XX a., paverčiant juos tik etnografinė grupe. Tačiau tas „nužeminimas“ buvo pradėtas jau XIX a. pabaigoje, įsisiūbavus lietuvių tautiniam atgimimui (Kalnius 2010: 14). [...]

Lietuvos etninės kultūros globos įstatyme etnografinis regionas

Vietovės, kuriose 2008–2009 m. buvo atlikti tyrimai, kurių rezultatai aptariami leidinyje „Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“. Ilustracija iš leidinio „Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai“

apibrėžiamas kaip istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas (Teisės aktai 2001: 5). [...]

Ilgą laiką buvo sutariama, kad papročiai – tai darni, tradicijomis įtvirtinama įpročių ir apeigų bei visuomenės elgesio normų, perduodamų iš kartos į kartą, visuma (Kudirka 1996: 9), o pati tradicija – šimtmečiais telkta tautos atmintis ir patirtis (Yla 1978: 13). Tačiau šiuolaikiniai kultūros procesai lėmė tradicijos sampratos kaitą. Ji nesuvokiama kaip statiškas reiškinys (plg. Jöhler 2002: 11), jau gali būti atsiejama nuo laiko, be to, ir vartojamos sąvokos „išrasta tradicija“ (Hobsbawm 1983: 263-308) ar net „dabarties tradicija“ (instant tradition) (Hugoson 2006: 75-86), o ir mūsų valstybėje Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu etninės kultūros gyvoji tradicija jau apibrėžiama kaip tautos paveldėtos kultūros perdavimas, jos kūrimas ir atsinaujinimas (Lietuvos Respublikos 2001: 5). Vis dėlto, kaip parodė pirmųjų sovietinių metų patirtis, papročių negali būti be realių ar menamų ryšių su praeitimi, o tautos – be tradicijų, Fabijono Neveravičiaus žodžiais tariant, – bedvasis pilkas akmuo, kuris ritasi keliu nežinia kur, nežinia kieno pastūmėtas (Yla 1978: 32).

Autoriai mano, kad šiuolaikinių papročių studijos bus ne tik įnašas į etnologijos mokslo istoriografiją ir padės ne tik tolesnėms papročių studijoms, bet turės ir taikomąją vertę. Jaunąjį skaitytoją paskatins mylėti savo žemę, per papročių prizmę suprasti savo tėvus ir susivokti savyje, besituokiantis ras atsakymą, kaip surengti „tradicines“ vestuves ir krikštynas, kultūros darbuotoją jos paskatins pamąstyti, kokias rengti šventes, kaip jos suvokiamos ir vertinamos jaunimo, politikui studijos leistų aiškiau suprasti, kas yra kultūra, o emigrantas, pavartęs knygą, gal kurs Lietuvą savyje, savo naujuose namuose – ten, kur jis gyvena, ir nepranyks tankioje globalizacijos geroje.“